

ÚJ MAGYAR MŰZEUM FELÉ

A huszadik századi irodalomtörténeti forráskiadás problémái

1.

A marxista irodalomtörténet számára az elmúlt korok története nem egyszerűen csak holt, tudományos anyag, hanem eleven része az életnek, a valóságnak. Szinte természetes, hogy a tudományos feldolgozás igénye legfokozottabb éppen a jelenbe közvetlenül beleszóló félmúlttal szemben, amelyet a polgári tudomány eleven, lezáratlan volta miatt tudományos módszerekkel megközelíthetetlennek, áttekinthetetlennek tartott. A polgári irodalomtörténet és kritika a jelen és a félmúlt irodalmi problémáihoz legfőljebb publicisztikusan és esszéisztikusan közeledett, az objektív tudományos fölmérésre alig-alig gondolt. Ez a „hagyomány” különösen erős a magyar irodalomtörténetben — de ha a nyugati irodalomtörténeteket vesszük szemügyre, ahol a szintetizáló igény sokkal magasabb és eredményesebb fokra emelkedett, mint nálunk, ott sem találkozunk igazi tudományos összegezésekkel. A nyugati huszadik századi kézikönyvek általában mindenféle értékeléstől tartózkodó, lexikális jellegű adatgyűjtemények, vagy pedig felduzzasztott esszék, amelyek bővelkednek ugyan szubjektív szempontokban, azonban a modern irodalom objektív folyamatait csak ritkán tükrözik hűségesen, a valóságnak megfelelően.

Újszerűen, feltétlenül az objektív folyamatok helyes tükrözésének a marxista igényével fordul irodalmának huszadik századi története felé a szovjet tudományosság. Eredményeit azonban sok tekintetben problematikussá tette a dogmatizmus szellemi nyomása. Nemcsak egysíkú, viszonylag lassú és szűkebbkörű is volt a vizsgálódás, amelyet e téren végezni volt képes. E tekintetben tehát a szovjet irodalomtörténetnek is még alapvető problémák tisztázásával kell foglalkoznia, mielőtt a szovjet irodalom, s általában a huszadik századi orosz irodalom szintézisét elkészíthetné. Ha a magyar irodalomtörténet kaphat is ösztönzést, támogatást a szovjet tudománytól, számos probléma megoldásával egyidejűleg kell foglalkoznia. S túl ezen, a magyar irodalom történetének sajátosságait még akkor is önállóan kell megközelítenie és magyarázania, ha a legnagyobb mértékben támaszkodik is az irodalomtörténet-írás nemzetközi eredményeire.

A huszadik századi marxista irodalomtörténet kidolgozásának igénye e tudományág megalapozásának egy egész sor elvi és metodikai problémáját veti fel, olyan kérdéseket, melyeket a tudományág művelőinek szinte teljesen önállóan, jóformán minden történelmi tapasztalat nélkül, a marxista tudományosság elvi alapjaira támaszkodva kell megoldaniuk.

Ezzel kapcsolatban merül fel *segédtudományainak* a problémája, köztük a huszadik század irodalomtörténeti forrásainak a problémája. Egyetlen korszak irodalomtörténete sem nélkülözheti az illető kor megismerésének anyagát, azokat a forrásokat, amelyeken keresztül az egyes életpályákban, életművekben és művekben sommázódó problémákat megfejtheti, objektíven megmagyarázhatja. Nem nélkülözheti forrásanyagát a huszadik századi irodalom története sem, jóllehet ez a forrásanyag sok tekintetben különbözik attól a forrásanyagtól, amely a megelőző századok tudományos földolgozásának materiális alapja.

Ahhoz, hogy a huszadik századi marxista irodalomtörténet szilárd, megbízható forrásanyaggal rendelkezék, mihamarabb hozzá kell kezdenünk e forrásanyag tudományos összegyűjtéséhez, feldolgozásához és hozzáférhetővé tételéhez, ami a levéltári és múzeumi tároláson túl, elsősorban a kiadást kell hogy jelentse. A kezdeteken már túl vagyunk, ha az elmúlt négy-öt esztendő tudományos feldolgozásait és kiadásait figyelembe vesszük, azt kell mondanunk, hogy e téren marxista irodalomtörténetírásunk és könyvkiadásunk már kijárta a *kísérleti esztendőket*. Ezenközben számos tapasztalatra tett szert, s éppen ideje, hogy ezeket a tapasztalatokat összegezve, általánosítva, egy rendezettebb és céltudatosabb korszakába lépjen.

Ha a legutolsó öt esztendő könyvkiadásának termését figyelembe vesszük, mintegy ötven-hatvanra tehető azoknak a kiadványoknak a száma, amelyek — a legszélesebb értelemben — a huszadik századi irodalomtörténetírás forrásanyagaként jöhetnek számításba. Ennek természetesen, kisebb hányada csak a szakszerű, tudományos igényű kiadvány; nagyobb része népszerűsítő, ismeretterjesztő és szépirodalmi nivón jelent meg; de a tudomány, eltekintve gondozottságuk fokától, végig számot kell vessen velük is.

Mindenekelőtt az a figyelemre méltó következtetés vonható le az eddigi termésből is, hogy formájában, műfajait tekintve milyen változatos ez az anyag. Hiszen forrásnak tekinthetjük, jóllehet kritikával kezelendők, az írói önéletrajzoknak egész sorát, Szabó Pál Nyugtalan élet-étől Bernáth Aurél Így éltünk Pannóniában-jáig. Hasznos forrásanyag az ugyancsak szép-írói formában megírt emlékiratok, memoárok számos válfaja: Csathó Kálmán Ilyeneknek lát-tam őket-jének írói portréi éppúgy, mint egy sor egészen lazazövésű, de hiteles adatokat is tartalmazó emlékirat, Kellér Andortól Dénes Zsófiáig, Péchy Blankáig. Ezek mellett a szubjektív kötdányagú kiadványok mellett mind gyakoribb számmal jelentek meg a letűnt közeli évtizedek objektivebb, anyagszerűbb tanúi is. Méltán keltett nagy feltűnést és vitát néhány író-levelezés: Babits—Juhász—Kosztolányi közötti levélváltás anyaga, Móra Ferenc leveles-ládája. Fölfedezésszámba menő adatokra és összefüggésekre terelte a figyelmet néhány olyan kiadvány, amely forrásként jött számításba, jóllehet nem hagyományos forrásanyagokat, hanem írói műveket tartalmazott. Ezek a kiadványok elsősorban irodalmi kritikákat és elméleti cikkeket, valamint ismeretlen írói alkotásokat, publicisztikai írásokat, verseket, riportokat, egész és töredék drámákat és regényeket tartalmaztak. Ebben az értelemben számít elsődleges forrásanyagának a Mindenki újakra készül c. gyűjtemény; a Móricz Zsigmond ismeretlen kiadatlan műveit, Csibe-dramáját, számos riportját és cikkét felölelő kötet; továbbá azok a kritikái és tanulmánygyűjtemények, amelyek Ady Endre, Kaffka Margit, József Attila, Gábor Andor egykori, csak sajtóban megjelent vagy kéziratban maradt kritikáit, polémiáit gyűjti össze. Forrás az irodalomtörténet számára: Krúdy íróportréi, Bölöni György posthumus tanulmánykötete, Hatvany Lajos Ady-kritikáinak és egyéb tanulmányainak, Halász Gábor válogatott cikkeinek nagy gyűjteménye. S forrás — jóllehet primér írói munka is elsősorban — Bálint György szétszórtságából s hozzáférhetetlenségéből összegyűjtött írásainak vaskos két kötete.

S ha még ehhez hozzávesszük az irodalmi folyóiratokban, az irodalomtörténeti szaklapokban, valamint a vidéki irodalmi és tudományos sajtóban megjelent változatos, sok új anyagot adó forrásértékű közleményeket, akkor természetesen vesszük azt a jelenséget is, hogy marxista irodalomkritikánknek ez a nehezen körülírható műfaj fontos témája, és sok vonatkozásban polémiáinak is egyik „leghálásabb” célpontja.

Számos kritika, ellenvetés hangzott el azzal kapcsolatban, hogy mi tekinthető a huszadik századi irodalomtörténet forrásának. Az észrevételek egyik legfontosabb szempontja, amely egy bizonyos kiadványtípussal kapcsolatban szinte sztereotype felmerült: a *megbízhatóság kritériuma*. Az élet, a gyakorlat vetette fel ezt a kérdést. Egy egész sor olyan, szubjektív jellegű kiadvány — önéletrész, emlékirat — jelent meg, mely épp a tudományos objektivitás szempont-

jából számos problémát vetett fel. Egyes kiadványokkal kapcsolatban a kritika jelezte az író szubjektív beállítottságából eredő, jóhiszemű tévedéseinek, optikai csalódásainak veszélyeit a tudományos felmérés számára. Több kritika is meglehetősen éles, polemikus hangszílyal jelezte Gellért Oszkár Egy író élete című emlékiratának tévedéseit, szubjektív szempontú hangsúlycsuszamlásait. Többen Szabó Pál önéletírásának a negyedik kötetében tapasztalható, a 30-as évek irodalmi életét zavaró közelségből ábrázoló természetére mutattak rá. A kritika élesen reagált egy sor olyan emlékezésre, amelynek ilyen vagy olyan okból a jóhiszeműsége is kétségbevonható volt. Ilyesféle visszautasításban részesült az az Ambrus Zoltán portré, amelyet Csathó Kálmán rajzolt a jeles író színházigazgatói működéséről az Ilyeneknek láttam őket című kötetben. „Kétségtelenül igen érdekes, szellemesen megírt, szórakoztató munka — figyelmeztet a portré kritikusa F. Ambrus Gizella —, de akinek irodalomtörténeti adatokra van szüksége, az ne merítsen belőle.” Lényegében ugyancsak a szavahihetősége vonatott kétségbe Féja Géza Juhász Gyula öregkori életéről szóló emlékezésének. Egy egész sor kritikusa minősítette Féja feltételezéseit rosszhiszemű belemagyarázásoknak, a tudományos kutatást félrevezető előítéleteknek.

Általában véve kritikus pontnak minősült minden önéletírás és memoár *írói magánéletke* avatkozó része, fejezete. Míg az írók közéleti szereplésével kapcsolatos tévedés, vitás vagy problematikus anyagok közlését a kritika legfeljebb kritikusan fogadta, a magánéletekbe való belenyúlást olykor a szélesebb közvélemény ingerülten „vájklásnak” minősítette. Mindenesetre e téren a közvélemény puritánabbnak bizonyult, a szaktudomány értékes adatokat lelt ott is, ahol az általánosabb szempontú kritika óvást emelt. Dénes Zsófia Ady-könyvét (Mikor a hársak épp szerettek) éles visszautasítás érte exhibicionista módszere és az írói magánéletet mértéktelenül szellőztető kíváncsisága miatt, a szakkritika viszont értékes új adatokra bukkan.

A kritika mindig érzékenyen jelezte a felmerülő problémákat, valahányszor olyan kiadvány látott napvilágot, amely egyes mozzanataival valamiképpen lezáratlan folyamatokhoz, élő vagy holtukban is a jelenbe közvetlenül beleavatkozó emberekhez kapcsolódik. Élénken jelezték a kötetekből kisugárzó reakciók, vitatható, a mában is *zavartkeltő, dezorientáló ideológiai „gyűanyag”* okozta aggályokat. Kosztolányi Dezső Írók, festők, tudósok című kötetével kapcsolatban — jogosan — merült fel az az aggály, hogy vajon miféle szemléletet támogat, segít az időben meghosszabbítani az az írói névsor, amely a gyűjteményben egyoldalúan, függetlenül az illető valós irodalomtörténeti értékétől, lényegében egy eszmeileg és művészetileg mélyen problematikus irányzat apológiáját adja. Igaz, forrásértékük van ezeknek az írásoknak, nemcsak a Kosztolányi-oeuvre, hanem a kor megértéséhez is hozzátartoznak; ugyanakkor azonban nemcsak dokumentumok, aktívan és élesen avatkozhatnak bele szempontjaikkal a jelen ideológiai küzdelmeibe. Halász Gábor válogatott cikkei megjelenésekor lényegében hasonló megfontolásból merült fel az a szempont, hogy vajon nem túlméretezett-e, túl sok „problematicus” elemet hurcoló-e ez a válogatás, nem lett volna-e elegendő csak a Halász karakterét leg-hívebben kifejező, fontos cikkeket közölni, s elállni a halászi oeuvre negatív arculatát hangsúlyozó írások felvételétől. Élesebben emelt vétót a kritika és közvélemény a Babits—Juhász—Kosztolányi-levelezés problémáival szemben. Ez a kötet valóban tipikus huszadik századi forráskiadvány, benne sűrítetten és nyíltan jelentkeznek a mába átsugárzó politikai és ideológiai problémák.

A forráskiadványok marxista kritikájának legértékesebb, bár olykor csak félig átgondolt, s itt-ott vitatható szempontjai a *kiadványok marxista gondozásának* követelésében merültek fel. A Kosztolányi-esszégyűjteménnyel kapcsolatban — elsősorban Héra Zoltánnak a Népszabadságban írt cikke — teljes joggal vetette fel, hogy egy önmagában is problematikus, a liberális polgári ideológia vonalában haladó gyűjteményt semmiképpen sem kísérhet olyan utószó, amely nemcsak hogy kritikátlan, hanem maga is liberális nézőpontú. A három költő levelezésgyűjteményével kapcsolatban a hűvös objektivitás, a komolyabb, elvi igényességű gondozás hiányai miatt aggodalom csendült ki, az egyébként meglehetősen határozatlan

formájú kritikákból. Más esetekben nem a feldolgozás apologetikus vagy objektivista módszere, hanem a színvonala okozott problémát, a szubjektíve marxista igényű, de valamilyen szempontból mégis fogyatékos elvi-kritikai munka. Újabban például több kritika is jelezte, hogy a problematikus anyag „szituálásával” megbízott szerkesztői munka s az utószó túl aggályos, szerzőik ahelyett, hogy a problémák analitikus dialektikus megoldására vállalkoznának, inkább magyarázkodással és mentegetéssel igyekeznek feladatuknak eleget tenni. Ezt veti fel Bodnár György a Halász Gábor esszégyűjtemény utószavának bírálatában. S ilyen jellegű — bár nem egészen jogosult — aggály hangzott el a Móricz Zsigmond-hagyaték ismeretlen darabjait közzétevő kötet „óvatosságával” szemben. E kötet előszava s jegyzetanyaga helyesen összegezi az anyagban összesűrűsödő, s olykor kiélezett szélsőségeiben jelentkező ideológiai problémákat. S a hiba, ha van, nem az, amit az említett kritika felró — a problémák jelölése —, hanem az, hogy az apparátus a helyesen kijelölt nyomon nem megy a problémák mélyebb, analitikusabb vizsgálatába.

Hogy van lehetőség a legproblematicusabb anyag magas színvonalú, az aggályokat eloszlató, a problémákat megoldó marxista gondozására — a kritika elismerése szerint is —, épp a legnehezebb kötetek egyike, a József Attila-kritikák gyűjteménye mutatott példát. S ennek a tanulságai, úgy gondolom, követendők egész marxista forráskutatásunkban és kiadásunkban. Az élet, a tudomány nem állhat meg, s bármily nagyok a nehézségek, bonyolultak a problémák, kellő átgondoltsággal és szervezethez jutással megoldhatók. S végső soron a huszadik század marxista forráskiadása olyan méretűvé és színvonalúvá válhat, amely egyformán megfelel a marxista irodalomtörténetírás érdekeinek és a legáltalánosabb politikai és ideológiai követelményeknek.

3.

Az a kép, amely az eddigi kiadványok és kritikai visszhangjuk elemzéséből kiderül nagyjából a következő konzekvenciák levonását engedi meg:

1. Jóllehet könyvkiadásunkat központilag irányítják, mégsem volt az eddigiekben — a huszadik századi forráskiadásra vonatkozóan — kellő szervezethez jutás, arányosság, céltudatosság. A kiadványok napvilágrakerülésében döntő szerepet játszott a szervezett kereteken belül is érvényesülő automatizmus, ösztönösség, az önmagában véve értékes, de gyakran esetlegesnek mondható magánkezdeményezés.

2. Jóllehet a gyakorlatban a legváltozatosabb forrásjellegű anyag kerül kiadásra, sem a szerkesztői munka, sem a kritika, sem pedig az irodalomtudomány nem tisztázta, hogy elvileg mi tekinthető huszadik századi forrásanyagoknak, milyen eljárások követendők ahhoz, hogy ezek az anyagok felkutattassanak, egybegyűjtessenek, kiadásra kerüljenek a megfelelő helyen és formában. Tehát egy olyan jellegű átfogó terv sem készülhetett, amely áttekinti az egész terepet, s a tudományos kutatás igényeinek megfelelően dolgozza fel és adhatja ki a valódi, a problémák megoldásához elvezető forrásanyagokat.

3. Jóllehet — elsősorban a József Attila-kritikák kiadása kapcsán — már vannak gyakorlati tapasztalataink, s a kritikának vannak megszívlelendő javaslatai, még mindig nincs meg a forráskiadás általános, egységes és kötelező metodikája, amely megadná a szempontokat, az eszközöket ahhoz, hogy a marxista tudományosság útján a problematikus anyagok is feldolgozásra és kiadásra kerülhessenek.

Ahhoz, hogy helyesen alakítsuk ki az elvi és szervezeti kereteket, mindenképp az szükségesség tisztázunk; *mit ért* a marxista irodalomtudomány általánosságban irodalomtörténeti forrás alatt, és ezen belül *a huszadik század irodalomtörténetének a forrásain különösen*. Annál is inkább szükséges ez, mert az irodalomtudománynak ebben a szférájában sokkal inkább élnek a pozitívizmus és a szellemi történet kialakította elvek és módszerek, mint magában az irodalomtörténetben, ahol a marxista szemlélet ma már jelentős túlsúlyban van.

A pozitivizmust a túlzott empirizmus jellemzi, s ez az irodalomtörténeti források — életrajzi, szociológiai, összehasonlító irodalomtörténeti tények, motívumok — iránti *jetisizmusban* nyilvánul meg. A pozitívista túlzottan nagy teret enged az előfeltételek, körülmények, hatások vizsgálatának, s emiatt gyakran nem jut el az egyes művek és életművek belső összefüggéseinek, sajátos tematikájának a megvilágításához; gyakran egyszerűen megmarad a „tapasztalati” tényeknél, végélnak tekinti a szövegközlést, az életrajzi, társadalomtörténeti, összehasonlító irodalomtörténeti tények felfedezését. Ez a pozitívista szemlélet ma legerősebben a forráskutatás és kiadás területén észlelhető.

A másik véglet az a szellemtörténeti racionalizmus, amely az életműveket elszakítja materiális talajuktól, csak mint valamely önelvű szellemű folyamat részeit vizsgálta, nagyobb teret engedett a konstrukcióknak, mint a tapasztalati tényeknek, összefüggéseknek. Jellemezte bizonyos *szepticismus* az irodalomtörténet forrásaival szemben, s ez a szkepszis — ugyancsak a vulgármarxizmuson és különösen a Lukács-iskolán keresztül — meglehetősen áthatotta az atmoszférát, zavarta a helyes marxista szemlélet kialakítását.

Ma tehát ahhoz, hogy a marxista szemléletet juttassuk érvényre a forráskiadás egész frontján, egyformán meg kell küzdeni a pozitívista fetisizmussal és a szellemtörténeti jellegű szepticismussal, a kontroll nélküli, lapos anyaggyűjtő elv és a terméketlen, üres, tiszta „ideologizmus” túlzásaival.

A marxista irodalomtörténet: materialista irodalomtörténet, *tehát* nem nélkülözheti mindazokat az anyagokat, amelyek az adott irodalomtörténeti jelenség, folyamat feltáráshoz elvezetnek. S egyúttal dialektikus irodalomtörténet. S ez azt jelenti, hogy számára a forrás nem egyszerűen csak életrajzi, szociológiai, politikai, ideológiai, irodalmi adat, hanem az anyagoknak, adatoknak sokoldalú, összefüggő feltárulkozása és feltárása mindazon tényeknek, amelyek konkrét kapcsolatban vannak a megmagyarázásra váró irodalomtörténeti jelenséggel, folyamattal. A marxista irodalomtörténészről áll minden racionalista szepticismus, amely önmagában próbálja megérteni az irodalmi jelenséget. De nem esik empirista túlzásokba sem, nem érdeklődik öncélúan minden anyag és minden adat, hanem csak az, amely a *megmagyarázásra váró jelenséggel konkrét, dialektikus kapcsolatban van, a jelenség lényegének a megközelítését szolgálja.*

Ezek az általános alapelvek érvényesek a huszadik századi forráskutatásra és forráskiadásra is. De épp a fenti alapelvekből következik, hogy — mivel a huszadik század irodalomtörténete is a maga egészében egy konkrét, körülhatárolható folyamat — forrásai is konkrét meghatározásra várnak. Vannak-e a kor irodalmának olyan jellegzetességei, amelyek — a források szempontjából — elűtöttek a megelőző korszakoktól? Vannak, ezekre a bevezetőben már némileg utaltunk is, s most közülük kettőt különösen hangsúlyoznánk.

A korábbi századok forrásanyagának javarésze — levelezések, naplók, emlékiratok s egyéb dokumentumok formájában — kéziratban maradt ránk. Éppen ezért az illető korokra irányuló forráskutatás elsősorban ezekre a kéziratok, kiadatlan anyagokra vetette rá magát. Ezek mellett azonban jelentős helyet foglalt el azoknak az ősnymtatványoknak, ritka könyveknek az újrakiadása is, melyek csak ezúton váltak hozzáférhetővé a tudomány számára. A huszadik századnál, úgy véljük, jelentős arányváltozásra van szükség. A forrás-kiadásnál az eddiginél jóval nagyobb súlyt kell helyezni a *nyomtatásban* már megjelent, de szétszórtan — rendszerint a napilapok és folyóiratok hasábjain heverő — forrásértékű anyag felmérésére, összegyűjtésére és kellő szelekció mellett kiadására. Természetesen emellett továbbra is megvan a jelentősége a kéziratok anyag — levelezés, naplók — feltárásnak, azonban ez utóbbiaknak nem lehet szinte kizárólagos súlyt adni a nyomtatványokkal szemben.

Ezt az álláspontunkat mind gyakorlati, mind pedig elvi szempontból alaposan meg lehet indokolni. Gyakorlati szempontból a legfigyelemreméltóbb érv az, hogy jelenleg a kéziratok anyag összegyűjtésének, rendezésének, kiadásának a lehetőségei meglehetősen korlátozottak és esetlegesek, hiszen az anyagok zöme magántulajdonban fekszik, s csak igen kis töredéke került

levéltárakba, közkönyvtárakba. A hozzátartozók a birtokukban levő anyagot, ha az irodalomtörténész rendelkezésére is bocsátják, rendszerint „kellő” szelekcióval, visszatartva azokat a dokumentumokat, amelyek véleményük szerint sértőek, kompromittálóak, nem időszerűek. A szelekcióban nem elvi-tudományos megfontolások, hanem szubjektív vélemények vezetik őket. S ennek következtében gyakran épp a legfontosabb dokumentumok maradnak ki — torzítva ezáltal a valós arányokat, összefüggéseket. Ezzel szemben mindazok a forrásértékű anyagok, amelyek nyomtatásban megjelentek, szabadon, hézagtalanul állnak a kutató rendelkezésére, s csak a módszeres, körültekintő munkától függ, hogy a dokumentumok alapján milyen mélyre sikerül hatolni az összefüggések földerítésében, a legfontosabb tényanyagok összegyűjtésében.

A kérdés elvi megközelítése ugyancsak a nyomtatott dokumentumok nagyobb, komolyabb figyelembevételét hangsúlyozza. Hogyan viszonylanak ugyanis tartalmi szempontból egymáshoz a kéziratok anyagok — levelek, naplók — és a nyomtatásban megjelent írások — cikkek, vallomások, emlékezések, tanulmányok, kritikák? Bármelyik jelentős huszadik századi szépirókat vetjük vizsgálat alá, bebizonyosodik — a kéziratok és a publikált anyag egyszerű összevetése alapján —, hogy *azokat a gondolatokat, eszméket, ötleteket, amelyek oeuvre-jének a megértése szempontjából fontosak*, a kézirati lerögzítés után hamarosan kidolgozottabbban, elmélyültebben nyomtatott formában is kifejti. Természetesen az eszme megfogalmazása és megérlelése között rendszerint bizonyos idő eltelik — azonban a teljes nyomtatott jellegű forrásanyag még így is hitelesebben tükrözheti az összefüggéseket, mint a hézagos kéziratok. A kéziratok anyagának egy szempontból van fölénye a nyomtatottal szemben: a legintimebb, személyes vonatkozások rendszerint csak benne szerepelnek. De mindez nem kardinális érv a nyomtatottakkal szemben: itt inkább arra kell gondolnunk, hogy nem árt némileg megnyirbálnunk azt a pozitívista kíváncsiságot, amely túlzott jelentőséget tulajdonít a legaprólékosabb életrajzi, magánmózzanatok földerítésének, s ugyanakkor szívesen elhanyagolja az írói életpálya közéleti vonatkozásainak, társadalom- és eszmetörténeti összefüggéseinek a felderítését. Márpedig ebben — legalábbis a huszadik században — elsődleges szerepe van a nyomtatott forrásanyagoknak, hiszen huszadik századi íróink nagy része közéleti író volt, nem annyira befelé, naplójának, mint inkább kifelé a nyilvánosságnak élt, s valamennyi eszméjéről híven tájékoztatta barátait, olvasóit.

A huszadik század jellegéből következőleg a nyomtatott forrásanyagon túl érdemes figyelmet szentelnünk a források egy másik típusának: *a szóbeli forrásoknak*. A lezajlott eseményeknek szereplői és tanúi nagyrészt még élnek, s számos fontos, írásban soha le nem rögzített adathoz, összefüggéshez vezethetik el a kutatót. E korban, amikor a telefon és a közlekedés fejlettsége mellett már jóval kevesebb szerepe van az irodalmi összeköttetések fenntartásában is a levelezésnek, mint tisztem Kazinczy korában, egy egész sor irodalmi esemény, terv, elgondolás, szándék nyoma csak a résztvevők emlékezetében maradt fenn, s ha a valóságos folyamatokat a maguk sokoldalúságában kívánjuk felderíteni, ezekre a vonatkozásokra ügyelnünk kell. A modern történettudomány — akár a szovjet, akár a nyugati, polgári történetészek kutatásait figyeljük — nagy figyelmet szentel a szóbeli forrásanyagok összegyűjtésének, s komoly gondot fordít módszerei kidolgozására. A magyar történettudományban is folytak kísérletek e módszer meghonosítására, Balázs Béla a felszabadulás utáni történelem egyes mozzanatainak a feltárásában komoly eredményekhez jutott segítségével. Az irodalomtörténeti kutatásban is vannak kezdemények, Kovalovszky Miklós gyűjtötte össze az Ady Endrére vonatkozó kortársi visszaemlékezéseket. De az itt elvégzendő munka fölmérése és módszerének kidolgozása lényegében véve még hátra van.

Mindez azonban csak az anyagok felkutatására, összegyűjtésére, rendezésére vonatkozik. A forráskiadás munkájának betetőzése az anyag tudományos feldolgozása. A marxista kritika hangsúlyozta az elvi-kritikai feldolgozás nélkülözhetetenségét, — arra vonatkozóan azonban nincs közös vélemény, hogy milyen mértékű és milyen mélységű legyen ez a fel-

dolgozó munka. Itt-ott, mint a József Attila III. kötet alkalmával, akadt egy-egy pozitív jellegű utalás, vélemény is a módszerre vonatkozólag. „Szabolcsi Miklós — állapítja meg a kötet kritikusai — bátran átlépte az eddigi kiadások gyakorlatát, a filológiai objektivitást, és ahol szükségét érezte és saját kutatásai alapján új álláspontja volt, hozzáfűzte a magáét. Ezt a módszert követendő példának érezzük a huszadik századi kritikai kiadásoknál.” Marxista irodalomtörténezeink általában elfogadják, követendőnek ítélik a fenti módszert, azonban a gyakorlatban — a huszadik század vonatkozásában — még inkább csak szélső kivételnek, szerezcsés „konstellációk” eredményének tekintik. S e passzív vélemény mellett természetszerű az ily mértékű s mélységű vizsgálódás lehetőségével szemben egy kimondatlan, de a gyakorlatban folyamatosan megnyilvánuló kételkedés is.

Erről győz meg bennünket az, ha az elmúlt időszak másik „kényes” kiadványával — a Babits—Juhász—Kosztolányi-levelezéssel — kapcsolatos véleményhullámzások némely mozzanatára ügyelünk. A kötethez fűződő, mint említettük, meglehetősen határozatlan formájú kritikák ellenpólusaként tartja magát egy vélemény, amely a „természetes” objektivitás álláspontjáról szemléli nem is annyira a szóbanforgó kötet, hanem egész huszadik századi forráskiadásunk jelenét és távlatait. Nem számolva azzal, hogy az a „statusquo”, amely e levelezésgyűjtemény kiadásának alapja, ideiglenes, átmeneti lehetett, s épp a kötet megjelenése vetette fel sürgetőleg az átmenetiség felszámolásának szükségességét.

Le szeretnénk szögezni: a kötet megjelenését mi a huszadik századi kutatás számára nélkülözhetetlennek tartjuk. S nem a megjelenés tényét vitatjuk, hanem azokat a *tanulságokat* taglalnánk inkább, amelyeket a kötet felvetett.

A marxista irodalomtörténész és nem irodalomtörténész közvéleményt nem érte semmi-féle „csalódás” a kötetben olvasottakkal kapcsolatban. Dokumentálta, differenciálta, históriáibá tette azt a képet, amely benne az illető írókról, megjelent és ismert műveik alapján, élt. Kosztolányinak a Tollban közzétett Ady, „trónfosztása” után nem ment meglepetésszámba, hogy ifjúkorában sem tartozott azok közé, akik Adyt az új költészet vezéralakjának ismerték el. Ez azonban ma már nem Adyra nézve, hanem sokkal inkább Kosztolányira kompromittáló. S végeredményben a Kosztolányi-féle kitételek tudományos kiadványban való megjelenését Ady ma már kibírja, aligha van józan olvasó, aki hitelt adna Kosztolányi személyeskedő szofizmáinak. A probléma nem is ez. Kérdés: egy tudományos kiadvány helyezkedhet-e az Ady—Kosztolányi polémia ügyében a hűvös objektivitás álláspontjára? önkéntelenül is azt a szuggesztiót árasztva magából, hogy az „Ady-pörben” a „tudomány” még nem mondta ki a végső szót, s az újabb adatok perújrafelvételt tesznek lehetőségessé, sőt szükségessé.

A levelek szerzői — pályájuk elején álló fiatal költők — valamennyien mohón és túlzásoktól sem tartózkodva adnak számot filozófiai, lélektani s irodalmi stúdiumaikról, valamint az éppen születésének friss, forró pillanatait élő új irodalom eredményeit mérlegelő nézeteikről. A filozófiai és lélektani orientáció azok felé az irányok felé vezeti őket, amelyek immár egy negyedszázad óta a nyugati, a polgári szellem válságának, zsákutcába kerülésének kifejezései, s a konzekvenciákat természetesen úgy vonják le, hogy az szinte felfokozottan közvetíti a pesszimizmust és az individualizmust. Dokumentum mindez az illetők költői fejlődéséhez. De túl ezen, aktív apológiája a századforduló pesszimizmusát és individualizmusát kifejező bölcséleti és irodalmi irányoknak is. Tehát eleven és hatásos kritikát követel. Amennyiben az érdemi kritika elmarad: ez nemcsak tudományos hiba, hanem ideológiai hiba is, mivel *egykori* szellemi áramlatok *mai*, anakronisztikus meghosszabbításai kapnak mintegy felmentést, igazolást általa. Viszont ha sikerül a kötetben foglalt problémáknak elmélyült, a marxista tudományosság alapján álló értelmezését, feldolgozását adni: úgy ez nem egyszerűen csak tudományos, hanem közvetlen ideológiai siker is, a marxista irodalomszemléletnek a győzelme egy nyílt, az ellenséges ideológiák által erőteljesen pozicionált frontszakaszon. Ez utóbbi lehetőség jelzésével egyszersmind a Babits—Juhász—Kosztolányi-levelezés jelentőségére is rámutattunk. Ez a gyűjtemény egyike máris huszadik századi irodalomtörténetünk legfontosabb, legizgalmasabb

forrásainak, amelyre támaszkodva egy egész sor probléma elmélyült, történelmi megvilágításhoz juthatunk közelebb. A vita nem is a jelentőségén vagy kiadásán folyik, hanem annak *mikéntjén*. Mert ez a jelentőség potenciális, éppen úgy lehet negatív, mint amennyire a legteljesebb mértékben pozitív — minden a marxista tudományosság létén vagy nemlétén, passzivitásán vagy hatékonyságán múlik a kötet felvetette problémák vonatkozásában.

Elképzelhető természetesen az is, hogy — miután már ez az adott kötetből elmaradt — a jövőben születik egy vagy egy sor olyan tanulmány, amely e levelezésgyűjtemény feltételes jelentőségét valóra váltja. Azonban mi ezt az eredményt egy jobb híján megoldásnak érezzük, s nemcsak ideológiai, hanem speciálisan tudományos életünk szempontjából is komoly veszélyt látunk abban, hogy ha a forrásfeltáró, filológiai munkával szemben az elvi jelentőségű tudományos vizsgálódás mind „térben”, mind pedig időben hátrébe szorul. Félreértés ne essék: a szövegek gondozását, a „mikrofilológiai” munkálkodást nem tartjuk fölösleges vagy éppen másodlagos tudományos munkának; fontos és nélkülözhetetlen — de a tudományos munkának csak egy része, egy szakasza. Éppen ezért — különösen a huszadik század területén — helyesebbnek tartjuk, ha a két egymástól elvileg el nem választható tudományos munkafolyamat: együtt bonyolódik le, s az adott problémának a *lehető teljes* — filológiai és elvi-kritikai — feldolgozását adja. Mindennek azonban, elsősorban tudományos életünk jelenlegi szerkezetében, még lényeges akadályai vannak. A huszadik századi filológia és a huszadik század elvi kérdéseivel foglalkozó kritikai vizsgálódás, számos területen még külön-külön, egymástól elszigetelten „fut”. Az a kisebb s bizonyos fokig természetes „baj”, hogy személyekben is osztottan és elszigetelten; a nagyobb az, hogy szerkezetében is megosztottan. Ez a kettéhasadottság azonban nem jó, s nem is szabad szentesíteni. Egész irodalomtörténetírásunk — s ezen belül a forráskiadás — fejlődésének *kulcskérdése*, hogy *megszüntessük azt a hasadást, ami a gyűjtő, rendszerező és a feldolgozó, összefüggéseket feltáró munka között tapasztalható*. A kettő csak együtt haladhat, s lehet eredményes. Egy-egy tudományos kérdés megoldására alakult *munkaközösségen* belül folyják olyan kutatás, amely konzekvensen végigjárja a tudományos munka minden lépcsőfokát a bibliografálástól az anyag szintetikus-kritikai feldolgozásáig. Akár úgy, hogy mind több olyan tudósnak lesz, aki nem elégszik meg az absztrakt elvi jellegű tudományos vizsgálódásokkal, hanem vállalkozik arra, hogy utána jár az általa kialakított elvi fölismerések tudományos bizonyítékainak; s miután ennek alapján sikerült egy pozitív történelmi anyagban is gazdag tanulmányt, monográfiát létrehozni, nem elégszik meg csupán a végeredmény közzétételével, hanem — a további tudományos vizsgálódás elősegítése céljából — napvilágra hozza mindazokat a forrásanyagokat, amelyeknek a tudományos vizsgálódás során birtokába jutott. Akár pedig úgy, hogy a türelmes mikrofilológia betetőzéseként, ugyanaz a tudós, a szövegkiadással együtt közzéteszi a szöveg problematikáját összefoglaló, elvi-kritikai igényű tanulmányát is. Ebből a szempontból mind a régi magyar irodalmi, mind a tizenkilencedik századi kutatások területén található követendő tudományos példát. Gerézy Rábán Székely István Világkrónikája facsimile kiadásánál nemcsak a szöveggondozás igényes, nehéz munkáját végezte el, hanem egyszersmind a szöveg „kísérőtanulmányában” elmélyülten világítja meg a magyar reformáció történetének egy fontos fejezetét. Király István és Tóth Dezső pedig — monográfiáik alapján — jelentős energiát fordítanak a Mikszáth-, illetőleg Vörösmarty kritikai kiadás tétő alá hozására, mindazoknak a forrásanyagoknak közzétételére, amelyek hozzátartoznak a teljes és végleges képhez, s elvezetnek a még nyitvamaradt problémák eldöntéséhez.

Az Irodalomtörténeti Intézet keretén belül, de egész irodalomtörténetírásunk jelenlegi szervezeti fokán nem látszik megoldhatatlannak a tudományos kutatás olyan jellegű csoportosítása, amely a fent jellemzett kettéhasadottságot véglegesen megszünteti, s mind az egyéni irodalomtörténeti munkában, mind pedig az egyes problémák megoldására alakult

muikaközösségekben nagyobb tervszerűséget biztosít s a tudományos problémák céltudatos végigvitelét eredményezi. Ez lehet az alapja a huszadik századi forráskiadás szépen megindult, de jelenleg határozottabb orientáció nélküli tudományos programjának.

4.

Egyesek szemében ez a felfogás a problematikus forrásanyagok kiadása ad calendae Graecae halasztásának egy másfajta, burkolt álláspontja. Hiszen, vetik ellene, az imént taglalt Ady-kérdés még csak nem is a legnehezebb típusú probléma huszadik századi irodalomtörténetünkben. Nem vitás: Sok minden (elsősorban az irredentizmus és az antiszemitizmus szellemével átítatott dokumentum) egyáltalán nem adható ki, hisz olyan károkat okozhatna, amelyek egyáltalán nincsenek arányban a várható tudományos eredmény értékével. De nem is ezekről az anyagokról beszélünk. A probléma, amelyet meg kell oldanunk: haladó irodalmunk ellentmondásos, helyenként retrográd szellemeiségtől érintett hagyatékának feldolgozási módja, méretei. A Nyugat polgári irodalma éppen úgy tele van megoldásra váró, speciális problémákkal, mint a két világháború közötti idő haladó irodama. S nem könnyebb, sőt sok vonatkozásban nehezebb a helyzet szocialista irodalmunk történetének forrásaival; meg tud-e a kutató birkózni a speciális kérdésekkel, mikor még az általános kép is hézagos, jabilis, amikor alapproblémák elvi átgondolása is még csak elemi formában történt meg? Nem beszélve azokról a problémákról, amelyeket intim személyes vonatkozások, élő emberekkel kapcsolatos mozzanatok bonyolítanak.

Ha minden egyes kiadványt az összefüggések teljes tükröztetésének igényével adunk ki, mi szükség lehet rá, hiszen gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a forrás megjelenése nem megelőzi, segíti, hanem követi a tudományos feldolgozást. Azaz: egy ilyen maximális igényesség gyakorlatilag nem lesz-e gátja a tudományos problémák megoldásának, amennyiben a segédanyagok, források megjelenését ahhoz köti feltételül, aminek elősegítése éppen a forrás megjelenése volna: a probléma feldolgozásához. Nem képezzük-e ennek a rendszernek a bevezetésével egy feloldhatatlan circulus vitiosus-t?

Nem volna-e inkább célhozvezető egy olyan általános alapelv kidolgozása, amelynek segítségével legalább egy ideig a forrásoknak egy bizonyos típusát, a minimális, a pozitívista forráskiadványokban megszokott „objektív” apparátussal is kiadhatnánk. S az idők változásával, a tudomány fejlődésével lépést tartva, ezeket az általános alapelveket tágítanánk, módosítanánk. *De hisz épp az alapelvekről van szó.* Csakhogy ezek, ha általánosan meg is fogalmazhatók, s a főntebbiekben erre törekedtünk, *nem absztrakt alapelvek.* Alkalmazásuk konkrét anyagokban ölt testet, s ez *gyakorlatilag a marxista tudományosság követelményének végigvitelét jelenti abban a formában, amelyben az anyag természete megkívánja, s amennyire az adott kérdésben a marxista irodalomtörténetírás jelkészsége lehetővé teszi.* De ez utóbbi sohasem maradhat el oly mértékben, hogy az adott forrásanyag felvetette problémáknak legalább elvi megválaszolására ne legyen képes. Ha a teljes történelmi összefüggést, folyamatot — gyakran talán épp e források hézagosságából, egyéb források hiányából kifolyólag is — kielégítően megválaszolni nem is tudja, a felmerülő elvi kérdések elől az adott forrásanyag tudományos gondozója nem térhet ki. S ha meg nem is old bizonyos problémákat, határozott állásfoglalásával, elgondolásaival és problémafölvetéseivel föltétlenül előbbre viszi a történelmi összefüggések teljes föltárását.

Arról van tehát szó, hogy forráskiadásunk programját úgy alakítsuk ki, hogy *a kutatás és sajtó alá rendezés, valamint a tudományos feldolgozás munkája minél inkább egybeessen*: ez lehet az az alapelv, amelynek a huszadik századi forráskiadás programjának végrehajtását meggyorsíthatjuk s megbízhatóbbá tehetjük.

Mint a huszadik század irodalmának története, a huszadik századi forráskutatás és kiadás is: fiatal tudományág, nincs még meg a kellő szervezettsége. Bizonyos kutatási góccok

kialakulóban vannak, de ezekhez csak lazán és esetlegesen fűződik hozzá a forrásfeltáró munka; az elvi jelentőségű tudományos munkát nem követi mindig forráspublikáció, s a forráskiadást nem mindig, vagy csak hézagosan, nem kellő színvonalon előzi meg, s kíséri elvi-kritikai munka. Az Irodalomtörténeti Intézet koordináló szerepének e téren máris jobban, átgondoltabban kellene érvényesülnie, annál is inkább, mivel a keretek adva vannak. Elsősorban az Új Magyar Múzeum olyan sorozattá volna fejleszthető, amely a tudományos kutatómunka fő vonalában haladva, valóban a legfontosabb forrásanyagokat juttatná a tudományos közvélemény elé, részben eredményeként egy konkrét tudományos vizsgálódásnak, részben pedig alapul a további vizsgálódás számára.

Hol látunk lehetőséget arra, hogy közeli — mondjuk az elkövetkező öt év távlatában — ilyen jellegű, tudományos, kritikai alapokon álló forráskiadás jöjjön létre? Ennek a részletes megállapítása egy alaposabb, az egész terepet fölmérő kutatómunkát igényelne, ezáltal csak néhány olyan lehetőségre utalnék, amelyen keresztül közelebről is megvilágíthatnám, illusztrálhatnám a fentebb kifejtett tételeket.

A századforduló irodalmi hagyatékát, körülbelül a 80-as évekig visszamenőleg, a huszadik századi forráskutatás s kiadás terepének érzem. Hiszen mindazok a folyamatok, amelyek a huszadik századra jellemzőek, itt, a századvég ma még alig ismert, feltáratlan dzsungelében kezdődnek. Mind a kéziratos, mind pedig a hírlapokban található hagyaték gazdag és sokáig kiaknázható forrásvidéke lehetne egész jelenkori irodalmunk történetének.

Reméljük, a jelenleg még nehezen hozzáférhető hatalmas Gozdsdu Elek-levelezés, a magyar szecesszió talán leggazdagabb, szépirodalmi értékekkel is bíró forrásanyaga hamarosan földolgozható s kiadható lesz. Ugyancsak indokoltnak tartanánk, hogy Justh Zsigmond kéziratos hagyatékának húsz esztendővel ezelőtt már megjelent része, a Naplók, a még kiadatlan levelekkel és tanulmányokkal együtt, egy kritikai jellegű kiadványban napvilágot lássanak. Továbbá fontos volna, hogy — éppen úgy, ahogy a közeljövőben Ambrus Zoltán levelezésének legalább egy része — egy Tömörkény-levelestár is megjelenjék. Talán a hozzáférhető közkönyvtári anyag ma már kiegészíthető volna a magántulajdonban levő anyagokkal is. De épp e két utóbbi író összhagyatékának áttekintése veti fel először azt a már általános-ságban jelzett problémát, hogy a kéziratos anyag mellett vajon nem volna-e még fontosabb kiadni hírlapokban lappangó kritikáiknak, publicisztikai írásainak és szabályos napló jellegű tárcáiknak legalább a válogatott anyagát. Ugyanis, ha a kéziratos anyag tartalmaz is életrajzi anyagokat, meglehetősen szegényes, hézagos az illető írók világnézeti, művészi fejlődésének adalékaiban. Ezzel szemben Ambrus Zoltán mind ez ideig összeszedetlen, kiadatlan magyar irodalmi vonatkozású kritikái hallatlan gazdag anyagul szolgálhatnának nemcsak az illető szerző, hanem az egész kor problematikájának a megismeréséhez, a szépirodalmi oeuvre geneziséhez. S ugyanez áll Tömörkényre: a Szegedi Naplóban esztendőökön keresztül írt naplója mind életrajzi, mind eszmetörténeti vonatkozásban egy egész kincsesbánya, s bizonyos teljesebb, mint a levelezésanyag, amelyben Tömörkény leginkább csak napi praktikumokat, nem irodalmi vonatkozású dolgokat rögzített le. A jellem megértéséhez bizonyára gazdag anyagot adnak, de az irodalmi munkásság megértésére vágyó kutató mégiscsak a hírlapokban szanaszét fekvő, nehezen áttekinthető anyag cédulázására, stenografálására van utalva ez idő szerint. Nem beszélve az olvasóról, aki megfelelő tudományos, kritikai földolgozás mellett nagy élvezetet találna ezekben, a századvég ismeretlen oldalait fellebbentő iratokban. De ugyanez elmondható volna a Petelei, Thury Zoltán, Bródy Sándor levelezés és hírlapokban megjelenő anyag egymáshoz való viszonyáról.

S bizonyos a huszadik század, a Nyugat-korszak minden egyes kutatójának van ehhez hasonló megfigyelése, problémája a kor irodalomtörténeti forrásait illetően. Az Ady-levelezés már eddig megjelent anyaga is érdekes, fontos forrásanyag; de egyetlen Ady-kutató sem tudja elképzelni az Ady-kutatást a hírlapokban fekvő anyag feltárása, kiadása nélkül; s az is mindinkább nyilvánvaló, hogy ez a kiadás csakis kritikai jellegű és színvonalú munka lehet, föltétele,

eredménye olyan kutatómunkának, amely nemcsak föltárja, hanem összegezi s fokozatosan meg is válaszolja az Ady-oeuvre egyes szakaszaiban felmerülő problémákat. Ebből a szempontból, átmeneti, „népszerűsítő” formájában is már jelentős tudományos eredmény is egyszerűs mind az a két cikkgyűjtemény, amely Adynak a hazafiság—nacionalizmus kérdésköréről, illetőleg az irodalomról szóló írásait teszi közzé. Nemcsak a „szükséges” jegyzetapparátussal, hanem Koczás Sándor és Varga József színvonalas problémaösszegező és -felvető előszavaival.

A Kafka-, Böllöni-, Hatvány-, Kosztolányi-kritikák, tanulmányok; a Móricz-hagyaték forrásértékű kötetei után a kutató arra gondol, hogy sort kellene keríteni a Nyugat többi, fontos kritikai s egyéb irodalmi dokumentumának szemügyre vételére, kiadására is. Hiányzik Ignótus kritikáinak, legalább a legfontosabbaknak egy kronológikus gyűjteménye. Komlós Aladár teljesen reális igények kielégítésére gondolt, amikor egy Schöppflin Aladár-gyűjtemény létrehozását tervezi, s nemcsak a névvel megjelentekre gondolva, hanem a Vasárnapi Újság rengeteg, fontos névtelen Schöppflin-kritikájára is. S mennyire fontos volna egy Babits tanulmánygyűjtemény. Az bizonyos, hogy ezek közül a gyűjtemények közül egyik sem jelenhetne meg olyan gondozatlanul, vagy egyenesen helytelenül interpretálva, mint a Kosztolányi-esszék és levelek. Valamennyi kötet kiadása egyszerűs mind egy alapos, elmélyült elvi-kritikai munka is volna. De meggyőződésünk, hogy a tervbe vett életrajzi monográfiák éppen az oeuvre ezen legkényesebb részeinek a feltárása nélkül sem készülhetnének el. S meggondolandó az is, hogy mit nyerne irodalomelméleti gondolkodásunk, ha irodalomtörténészeink éppen ezekben a nehéz elvi-esztétikai problémákat sűrítő anyagokban elmerülve, gondolnák végig a huszadik század és a jelen egy sor nyitott, vitatott, megoldásra váró ideológiai problémáját. E kötetek kiadásának programba vétele megfelelő igények felállítása, az erők helyes koncentrációja mellett nem a pozitivisták szellemi restség támogatása, nem a főkérdések elől való kitérés elősegítése volna, hanem éppen a *főkérdések napirendre vételének* egyik a továbblépés szempontjából nélkülözhetetlen *formája*.

S ugyanez áll a szocialista irodalom problematikájának kutatására is. A kérdés minden ismerője számára nyilvánvaló, hogy szinte reménytelen elképzelés lenne e korszak kutatását főként kéziratok forrásanyagára építeni. E korszaknak vagy nehezen hozzáférhető, vagy elveszett, vagy egyszerűen nincs kéziratok forrásanyaga. Ellenben szinte fölmérhetetlen az a — mind az életrajz, mind az oeuvre ideológiai és esztétikai problémáinak kutatása szempontjából nélkülözhetetlen — forráskincs, amelyet a hírlapok, folyóiratok rejtjenek.

Ugyancsak e sorok írója egy népszerűsítő jellegű kiadás munkálatai során is tapasztalta, hogy mennyi ilyen természetű anyagot rejtjenek Gábor Andor publicisztikai írásai, riportjai. S elképzelhetőnek tartja, hogy a Gábor-életpálya problémáinak jelenlegi ismerete alapján sort lehessen keríteni az életmű valójában „kényes” s tüzetes kritikai apparátust igénylő irodalmi polémiáinak a kiadására: a Linkskurve és az Új Hang hasábjain megjelentetett, rendkívül kényes problémákat feszegető, de ugyanakkor kulcsfontosságú írásainak közzétételére. S többé-kevésbé áll ez a többi emigráns író, Barta Sándor, Karikás Frigyes, Zalka Máté és a többiek hagyatékára: nemcsak a kiadatlan kéziratok anyagra, hanem a szétszórta, hírlapi produkciókra is ügyelni kell a kutatónak. S ugyancsak a szocialista irodalom forrásanyagának a kiadásánál kell gondolni olyan — talán a többi korszakoknál kevésbé fontos — kiadványformákra, mint az egyes folyóiratok válogatott anyagát közzétevő forráskiadványok, valamint a szóbeli emlékeztetéseket, dokumentumokat egybegyűjtő vállalkozások.

Nem folytatjuk az elképzelhető kiadási program részletezését, hiszen ezt is nem annyira programnak, mint inkább illusztrációnak szántuk elgondolásainkhoz. Ennek alapján azonban úgy véljük, máris elképzelhető volna egy reális, terv elkészítése az elkövetkező öt—tíz esztendő tudományos forráskiadására vonatkozóan. S egy ilyen tudományos forráskiadási program: egyszerűs mind támasza, mércéje lehetne azoknak a forrásjellegű kiadványoknak, amelyek nem szorosan vett tudományos, hanem népszerűsítő, ismeretterjesztő céllal jelennek meg. Akár úgy, hogy a tudományos feldolgozások szolgálnak alapul a népszerűsítő,

ismeretterjesztő kiadványokhoz, akár úgy, hogy a jövőben az ilyen jellegű anyagok gondozásában is nagyobb szerep jut a tudományos felkészültségnek, s ezzel együtt a marxista kritikai igényességnek.

5.

Végül azt hangsúlyoznánk, ami egész eddigi gondolatmenetünk refrénje volt: nagyobb tervszerűséget, összehangoltságot a forráskiadás munkájában. Az Irodalomtörténeti Intézetnek, az eddigi tapasztalatok figyelembevételével, máris rendeznie, koordinálnia kell az e téren folyó munkálatokat. Ez azt jelenti, hogy az Intézetben folyó elvi természetű tudományos munkához hozzá kell kapcsolnia mindazt, esetleg az Intézetben kívül is lebonyolódó forrásfeltáró munkát, amely az elvi természetű kutatást meggyorsíthatja, alátámaszthatja. S megfordítva, a forráskiadvány-programban is gyümölcsöttenie kell azt az elvi-kritikai természetű kutatási munkát, amely egyes területeken már az eddigiekben is folyt, anélkül hogy a kiadási programban is nyoma lett volna.

De szükségesnek látszik a forráskiadás nagy körültekintést, fölkészültséget igénylő munkájának koordinálása az intézet falain kívül is. A Kiadói Főigazgatóság és az Irodalomtörténeti Intézet — néhány erre alkalmas szakember tudatosabb, célirányosabb működtetésével képes lehetne szélességében és távlataiban áttekinteni az egész terepet, s az áttekintés birtokában nemcsak az egyes kiadványtípusokat tudná az eddiginél magasabb színvonalon kiadni, hanem módot lelhetne az egyes problémák megoldására hivatott erők helyes, ésszerű elosztására is. Az eddiginél inkább gazdája lehetne egy olyan területnek, amelyen nem tűrhjük az anarchiát — sem eszmei, sem szervezeti tekintetben. Annál kevésbé, mivel az anarchia nemcsak kifelé okoz kárt, hanem végső soron magára a forráskiadás szépen megindult programjára hat vissza hátráltatóan.

Máris tapasztalható, hogy — a kritikák és a közvélemény óvásai nyomán — az egyes intézmények és kiadók gondozásában megjelent forrásértékű kiadványok száma, a négy-öt évvel ezelőtti gazdagsághoz képest jelentősen visszaesett, a kiadás menete meglassúdott, bizonytalanabbá lett. Ennek kellene sürgősen elejét venni, s a huszadik századi forráskiadás programját a tudományos és olvasói szükségletekkel arányba hozva, mennyiségi és minőségi szempontból egyformán kielégítő színvonalra emelni.

Андраш Диосеги

К СОЗДАНИЮ НОВОГО ВЕНГЕРСКОГО МУЗЕЯ

(Проблемы издания историко-литературных источников XX-ого века)

Статья занимается вопросами издания источников XX-ого века. За последние годы вышел ряд изданий (вроде источников), относящихся к кругу исследования XX-ого века. В связи с этим марксистская критика обратила внимание на многочисленные неразрешенные принципиальные и методологические проблемы. Выводимое заключение: сделать издание источников более планомерным и возвысить научный уровень и в этой области. Предусловием всего этого является прежде всего выяснение вопроса о том, что именно должно считаться словесным источником в отношении XX-ого века. Не впадая в ошибку позитивистского фетишизма или духовно-исторического скептицизма, следует учесть все источники, находящиеся в диалектической связи с объясняемым явлением и служащие подходу к сущности явления. Это же означает, что приходится заниматься не только рукописными, но и печатными источниками, которые в отношении XX-ого века вообще имеют большее значение чем рукописные. Кроме того, особенное внимание надо выделить собиранию устных источников. Программу издания, т. е. издательский план источников начала столетия, эпохи журнала „Nyugat” (Запад), социалистической литературы и других областей нужно поставить на более широкую базу и построить более планомерно. А предназначенные для решения вышеизложенных проблем силы необходимо использовать более рационально как в самом Институте Литературоведения, так и вне Института.